

Людмила Усанова

УСАНОВА Людмила Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Галузь наукових інтересів – соціальна філософія та філософія культури.

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ: МІЖ МАСОВІЗАЦІЄЮ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЄЮ

Розглядаються теоретичні підходи аналізу масової людини, досліджуються чинники її формування та моделі існування. Аналізується феномен маси в умовах постіндустріального суспільства, його трансформація у масу-публіку з людиною-глядачем, конфігуративну спільноту з мозаїчним Я, досліджується вплив інформаційних технологій на їх формування та маніпулювання суспільною думкою.

***Ключові слова:** ідентичність, масова людина, масовізація / демасифікація, маса – публіка, демократія меншин.*

Сучасні культурні процеси визначаються принципами множинності, децентрації, фрагментарності, які відображають формування культури різноманітності і полісемантичності, що характеризується руйнуванням «універсальних» схем мислення та утвердження індивідуального погляду, що суттєво змінює процеси самоідентифікації особистості. З іншого боку, інформаційні технології формують культурний простір загальнодоступності, серійності, тиражованості, масовості. Масове суспільство з його зростаючим масовим виробництвом, масовим споживанням, розширенням сфер масової культури і масових комунікацій, свідчать про зростання суспільної активності і значення масової людини, яка є одночасно продуктом і чинником їх функціонування.

Масова культура, як і масове суспільство, характеризуються стандартизацією й уніфікацією, які задають відповідні схеми мислення і моделі поведінки. Сучасний культурний простір не просто множинний, він складний і контраверсійний, що не піддається аналізу за схе-

мою або одне/ або інше. Зокрема, відповідь на запитання: «Що є пріоритетнішим для сучасної людини: індивідуалізація чи омасовлення?» виглядає парадоксально – індивідуалізація через омасовлення.

Вказана неоднозначність і навіть суперечливість соціально – культурних процесів, їх вплив на форми самовизначення людини визначають актуальність аналізу процесів «масовізації» та характеристик масової людини, моделей її поведінки та соціальної ролі. Сьогодні масова людина стає однією з фігур історичного процесу, потіснивши у багатьох сферах людину обраної меншості і часто нав'язуючи люду свою волю і свій спосіб життя. З іншого боку, теоретики постіндустріального суспільства, зокрема Е.Тоффлер, відзначає тенденції «демасовізації», які змінюють і характер суспільних відносин, і пріоритети людини. Ці протилежні процеси «масовізації» і «демасифікації», їх механізми і вплив на моделі самовизначення людини потребують осмислення.

Метою статті є аналіз теоретичних підходів дослідження феномену масової людини, її ролі у соціальних процесах. Для її реалізації необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання: розкрити чинники формування та сутність «людини-маси» як певного соціокультурного типу; розглянути детермінанти формування «людини-маси» в постіндустріальному суспільстві та проаналізувати вплив інформаційних технологій на трансформацію маси.

Проблема масового суспільства стала предметом аналізу соціальної філософії ще з кінця XIX ст. Ще Ф.Ніцше наголошував на загрозовому зростанні ролі мас в суспільстві. Вивченню різних аспектів проблеми масової людини присячені праці Ж. Тарда, Г. Лебона, З. Фрейда, М. Шелера, Х. Ортега-і-Гассета, К. Мангейма, Е. Фромма, К. Ясперса, Х. Арндт, Д. Белла, Р.Гвардіні, Е. Канетті, Д. Рісмена, С. Московичі, З. Баумана, Е.Тоффлера та багатьох інших. Сьогодні спостерігається нова хвиля зацікавленості проблемою масової людини, осмислення її ролі в соціальних трансформаціях, зумовлених глобалізацією світу, який стає все тіснішим, формуванням постіндустріального суспільства, яке за словами Е.Тоффлера, характеризується «децентралізацією» і «дестандартизацією», поширенням протестних і радикальних рухів як форм демонстрації «іншої думки», тощо.

Класичними роботами, які заклали теоретичну базу досліджень явищ «масовізації», характеристик людини маси стали роботи Г.Тарда «Закони наслідування», «Думка і юрба», Г.Лебона «Психологія народів і мас», які розглядали психологію натовпу і визначали масу як нову єдність, що має колективну душу, в якій «зникає індивідуальність, те особливе, що відрізняє одну людину від іншої. Різномірне потопає в однорідному і беруть гору несвідомі чинники» [1, с.156] Г.Лебон кон-

статував, що «ера юрби» приходять на зміну «ери еліт» [1, с.150], коли розумне критичне начало, втілене в особистості, пригнічується ірраціональною масовою свідомістю. Рисами маси вони називають імпульсивність, нетерпимість, схильність до навіювань.

Ці питання були предметом уваги М.Шелера, О.Шпенглера, який серед рис занепаду Європи виділяв і процеси «масовізації». Хворобою ХХ ст. називав «масове суспільство» К.Ясперс, коли домінувати починає посередність і маса, відірвана від традиції, не наділена самосвідомістю і почуттям відповідальності. Він вважає, що масове суспільство, з його стандартизацією усіх форм суспільного життя загрожує тоталітарним режимом і «стадним існуванням», про що писали Е.Фромм, Х.Арендт та багато інших.

З іншого боку, як зазначав ще Е.Дюркгейм, маси здатні на інтелектуальну, релігійну творчість, а поєднання людей у маси є елементарним механізмом функціонування суспільного життя і колективна свідомість у розвинених суспільствах є основою солідарності. Енергія мас, їх емоційна захопленість можуть спрямовувати її на благородні цілі, можуть стимулювати масовий героїзм, жертвовність, відданість ідеалу [7, с.3].

Найбільш детально проблему масового суспільства досліджує Х.Ортега-і-Гассет у своїх роботах «Бунт мас», «Дегуманізація культури», трактуючи «масове суспільство» як певну духовну атмосферу, що складалася на Заході в результаті кризи буржуазної демократії. Він відзначає історичну обумовленість формування масового суспільства процесами індустріалізації і масового виробництва, урбанізації, демократизації і масових політичних рухів і партій, секуляризації світогляду. Філософ підкреслював, що розвиток науки і техніки привели до масової освіти, підвищення рівня життя, розширення життєвих можливостей звичайної людини, що відкрило перед нею безліч речей, професій, розваг. Разом з тим, в людини не було часу долучитися до цінностей культури, швидкість їх трансформацій спричиняла нівелювання культурних цінностей, моральних норм, вирівнювання прав, класів, а вирівнювання вело до усереднювання, «омасовлення». Тому Х. Ортега-і-Гассет, визначаючи людину – маси як психологічний тип, а не соціально – класову характеристику, говорить про середню людину, яка веде інертне існування, не визначає планів на майбутнє і сприймає світ як сферу практично необмежених можливостей. Ця людина не просто сповідує посередність, але й «має нахабність нав'язувати заурядність як правило» [3, с.163]. Людина маси таки наділена інтелектом, але не хоче ним користуватися, їй комфортніше і спокійніше бути і діяти «як усі» [3, с.99]. Прихід мас в політику Х. Ортега-і-Гассет характеризує торжеством «наддемократії», коли не поважаються закони, точніше руйнуються «законом прямої

дії», панує насилля і «культурне варварство» [3, с.108]. Така людина позбавлена історичної свідомості, а «бунт мас» спрямовується проти інтелектуальних і моральних основ суспільства. Він пояснює це тим, що сучасна цивілізація ставить перед людиною складні задачі, вирішення яких таке заплутане, що людина всіляко прагне їх уникати.

Зміна соціально – культурного простору зміщує акценти у дослідженні масової людини. На початку ХХ ст. предметом аналізу були типові риси людини маси і її поведінки, на середину ХХ ст. – вивчення ролі маси в соціальних процесах. Поглиблення цих досліджень пов'язане з осмисленням Другої світової війни з її масовими жертвами, суті тоталітарних режимів, які не просто підтримувались широкими масами, але й існували за рахунок цієї підтримки, тобто тоталітарні політичні режими, в певному сенсі, стали результатом діяльності масової людини, особливою формою її існування, про що багато написано дослідниками самих різних спеціальностей.

Зокрема, Е.Фромм аналізуючи природу фашизму у роботі «Втеча від свободи» відзначає, що для звичайної людини найважче бути відірваним від спільноти, тому заради єдності з нею людина готова багато чим пожертвувати. З іншого боку, вважає він, в сучасному світі людина все більше відчуває свободу, вона стає все більш впевненою в собі, критичною, незалежною, стаючи при цьому все більш ізольованою, самотньою і заляканою. Тому свобода ставить людину перед важким вибором: прийняти тягар відповідальності чи звільнитись від нього, підкорившись владі іншого над собою, відмовившись від свободи. Е.Фромм визначає два шляхи втечі від свободи – підкорення вождю в тоталітарних режимах і конформізм при демократії. Ця втеча є відмовою від власного «Я», але долучаючись до маси індивід здобуває нову впевненість, відчуття своєї значимості. Тому в тоталітарній системі «людина, яка була охоплена відчуттям власного безсилля і нікчемності, будучи причетна до маси, переживає емоційне захоплення від перемог влади, її ідеологічних ритуалів, які наповнювали людину відчуттям зверхності і колективної гордості» [7].

Аналізу природи тоталітарних режимів, їх підтримки масами присвячена робота Х.Арендт «Витоки тоталітаризму», де ХХ ст. характеризується як епоха зміни класів масами. У класовому суспільстві соціальний статус індивіда визначав форму його політичної участі. Пересічна людина ніколи безпосередньо не включалась у соціальні справи, а тому не відчувала відповідальності за їх хід, що породжувало відстороненість і аполітичність. Тому руйнування класових обмежень, ustalених комунікативних зв'язків перетворило цю аполітичну більшість у неорганізовану, безструктурну масу. Вона також вважає, що тоталітаризм став формою втечі від суперечностей реальності і масової оди-

ничності, його метою є не революційна зміна суспільства, не перетворення світу, а трансформація самої людської природи. Поява аморфної маси передбачає появу вождя, а придуманий ним світ має допомогти позбавленій укоріненості масі звільнитись від соціальних потрясінь, ризиків і екзистенційних пошуків. Як зазначав ще Х. Ортега-і-Гассет, складність, багатогранність, драматизм буття людині маси або недоступні, або лякають її; ідеї, які вона сприймає, мають на меті захистити від складностей світу готовими твердженнями, фантазіями, що дають ілюзію ясності й логічності. Відчуття легкості існування й різноманіття його форм дослідник пояснює відсутністю суспільних обмежень, які надавали б цьому існуванню «трагічний характер».

Процеси масового виробництва, масового споживання породжують у другій половині ХХ ст. сучасне розуміння «масового суспільства» з його масовою культурою, стандартизацією усіх сфер життя, схематизацією мислення і стереотипністю моделей поведінки. Сучасні техніка і технології створюють тісно пов'язаний світ «тотальних об'їмів» (М.Маклуен), уніфіковані технології породжують уніфіковані потреби і смаки. Розвиток і поширення засобів масової інформації (радіо, телебачення, інтернет) руйнує культурні кордони і формує не просто масового читача, слухача, глядача, а універсальну публіку.

Ще Г. Тард одним з перших наголошував на розрізнені «метушливого натовпу» і «публіки, що комфортно сидить в своєму кріслі». «Варто не змішувати натовп з публікою, яка є суто духовною сукупністю, групою індивідів, фізично розділених, але поєднаних суто інтелектуальним зв'язком їх переконань чи захоплень...». Філософ вважав, що завдяки розвитку засобів комунікації, «публіка стане «соціальною групою майбутнього». Сучасна «культура-індустрія» культивує здатність бути глядачем, споживачем візуальних образів, що лавиноподібно продукуються і поширюються, а домінуючим принципом життя стає доступність погляду [4]. Людина – глядач проживає своє життя в атмосфері тотальної візуалізації. Видовище сьогодні – це й засіб розваги і відволікання, навчання і контролю, поширення інформації й організації життя. Інструментами такого впливу виступають і телебачення, і кіно, і яскраві глянцеві журнали, що цілковито захоплюють увагу людини, роблять її, переважно, пасивним суб'єктом сприйняття, формують матрицю існування глядача, який самоосувається з реального життя, спостерігаючи віддалено за ним, уникаючи необхідності проявляти себе в дії й вчинку. Мас-медіа створюють гомогенне середовище, яке допомагає формувати й контролювати свідомість ненасильницьким, непомітним, але ефективним способом. Сьогодні за допомогою комунікативних технологій формується особлива публіка або «контрольо-

вана маса», а сучасне масове суспільство стає «суспільством контролю», де стандартизовані, задані ролі й образи охоплюють усі можливі сфери діяльності індивіда (від приватного життя до іміджевих проєктів), а засоби спостереження з інструментів безпеки перетворюються на інструменти контролю. Така маса не тільки не потребує особистого контакту індивідів, але й навпаки, ізолюваність кожного члена є передумовою для подібної організації суспільства.

Проте варто виділити й інші тенденції впливу інформаційного простору. Його пластичність, динамічність, глобальність проявляється у збільшенні навантаження на внутрішнє життя людини, оскільки вимагає від неї самовизначення в потоці інформації, моделях комунікації, стилях поведінки, що стимулює власне зусилля, самостійний вибір (правда він може обмежитись вибором товару, торгового бренду, тощо). Але навіть фрагментарний огляд проблемних тем масового суспільства дозволяє виділяти в характеристиці процесів «масовізації» не тільки негативні, але й конструктивні моменти. Серед останніх – стирання класових відмінностей, або за словами Д.Белла, «стирання класових стилів», відкритість культури і доступність її здобутків. І хоча масове суспільство включає в себе різноманітність і багатосторонність, воно стає відносно гомогенним, а суспільна думка стає дієвим елементом суспільного життя і об'єктом маніпулювання тих же засобів масової інформації.

Серед сучасних ідей про визначення маси, її ролі можна виділити дві позиції. Це ідея глобалізації мас С.Московичі, та ідея демасифікації Е.Тоффлера. В роботі «Століття натовпу. Історичний трактат з психології мас» С.Московичі визначає масу як «неприборкувану і сліпу силу, здатну подолати будь-які перешкоди, зрушити гори чи знищити творіння століть» [2, с. 27]. Під «масовізацією» він, як і Х.Арендт, розуміє стирання і зміщення соціальних груп, спричиненого різким переходом від культури слова до культури «наглядних образів» (телевізійні мережі, системи мультимедія, тощо), а кінець ХХ ст. характеризує як «містерію мас», що значною мірою спрямовується засобами масової інформації, які є інструментом глобалізації мас і маніпулювання масовою свідомістю через міфологізацію, різні форми вірувань (не тільки і не стільки традиційних релігій), стимулювання ірраціональних бажань (наприклад, споживання – всесвітня «чорна п'ятниця»).

Серед засобів маніпулювання відомий прийом «спрощення інформації» (у ЗМІ є «індекс простоти») і як зазначає С.Московичі: «Мислення натовпу – це завжди мислення уже баченого і знаного. Тому коли ми потряпляємо в сіті натовпу, ідеї проникають у нашу свідомість у вигляді конкретних схем, кліше, тощо» [2, с.129]. Ідеї, щоб стати доступними масам, перетворюються у лозунги, заклики, а думка про можливість вирішення соціальної проблеми приносить полегшення. Саме готовність

мас вирішувати будь-які проблеми Х.Ортега-і-Гассет називав «наддемократією», коли маса вважає себе компетентною в усіх питаннях, вона все знає і вона глуха до інших думок і точок зору. «Маса (хто б сказав це, відчуваючи її багатотисячну єдинодушність!) відкидає співіснування з будь-ким, крім неї самої – її живить смертельна ненависть до всіх, хто до неї не належить» [3, с.103]. Нетерпимість до іншої позиції унеможливорює дискусію, в сучасних умовах «свободи слова» прийомом її нівелювання є «заговорювання проблеми», або «демократія шуму» (прийом «затоплення» важливої інформації хаотичним потоком безглуздої, безкінечними коментарями «експертів», в яких взагалі втрачається предмет дискусії).

«Захоплені ідеєю маси перебувають у полоні вождів, які відроджуються з «попелу в строгому ритуалі церемоній, в парадах і промовах. Ці вистави на стадіонах чи коло мавзолеїв залишають далеко позаду прославляння римських чи китайських імператорів. Ці стаклі, як підказує здоровий глузд, суть ілюзії, навіть якщо в них приймає участь увесь світ, спостерігаючи за дійством на теле – чи кіноекранах...» [2, с.25]. Аналізуючи природу культу вождя, поклоніння його авторитету С.Московичі виділяє три моменти стратегії пропаганди: вистава, церемоніал, переконання (прикладів їх втілення сучасність дає безліч). Простором вистави є собори, стадіони, спеціально побудовані площі для грандіозних церемоній (для прикладу описується мавзолей на Червоній площі). Для згуртування мас, їх мобілізації працює церемоніал, який використовує спеціальну хореографію, особливі музичні композиції. Це створює особливий настрій маси, коли включається пропаганда, завдання якої приспати здатність критичного мислення. Для цього використовується цілий набір прийомів, які працюють і в рекламі, і в засобах масової інформації, які, пропускаючи інформацію через свої фільтри, маніпулюють масовою свідомістю, формуючи суспільну думку. Інструменти маніпулювання звичайно м'які і гнучкі: акцентування чи замовчування події (інформації); перебільшення чи применшення її ролі; розповідь про неї в негативному чи іронічному ключі, тощо (прикладів сучасна журналістика дає достатньо).

Зовсім іншу оцінку сучасним процесам дає Е.Тоффлер, говорячи про настання епохи «демасифікації». Настання епохи «третьої хвилі» він пов'язує з руйнуванням масового індустріального виробництва, диференціацією виробництва продуктів і сервісу, децентралізацією економіки на секторальні і регіональні частини, кризою централізованого управління, формуванням нової системної організації, здатної вирішувати складні нешаблонні завдання, зміною форм і змісту роботи і вимог до працівника, його кваліфікації, стилю мислення і мобільності.

Ці глобальні трансформації він і називає «демасифікацією» суспільства, коли розвивається несерійне виробництво, урізноманітню-

ється культура, розширюється світоглядний горизонт, руйнуються стандартизовані підходи, «диференціюються потреби, цінності, стилі життя... Загострюється відчуття своєї етнічної, релігійної, професійної, статевої, особистісної відмінності» [6, с. 207]. Зростаюча соціальна мобільність і неоднорідність руйнують і масу індустріального суспільства. Маса людей як певна множина залишається, але характер їх зв'язку змінюється. «Мозаїчна економіка» передбачає іншу структурованість суспільства, яка б відображала його різноманітність і відкритість, формуються «електронні спільноти» людей за інтересами, немасові групи, які обмінюються великою кількістю своєї власної образності, навідміну від однотипної масової інформації [6, с. 149]. Глибина змін проявляються у зміні моделей соціальної організації і співробітництва, де централізовані вертикальні ієрархічні структури поступаються гнучким мережевим типам організації.

Суспільство розмаїття образів, ідей, цінностей формує все більш дестандартизовану культуру, кінцевою метою якої є «відірвати нас від деіндивідуалізованого суспільства Гакслі і Орвелла... Виникають тисячі «проблемних груп», кожна з яких бореться за досягнення власної, вузької, часто тимчасової мети...» [6, с.228]. Формується «постстандартизована громадськість», альтернативою модерністським політичним доктринам і партійним організаціям стали в останній третині ХХ ст. антивоєнні, правозахисні, екологічні рухи, рухи «народної дипломатії», рухи на захист інтересів етнічних, культурних меншин, локальних общин тощо. Відбувається міноритизація (від англ. *minority* – меншість) політики. Електорат як однорідна маса, що розподілялась на більшість і меншість вздовж єдиної осі «праві – ліві», заміщується конгломератом меншин, для яких головним в політичній боротьбі є право на альтернативний спосіб життя, яке може мати й інфантильно – пасивний характер, і радикально деструктивний.

Висновки. Розглянуті характеристики людини маси виявляють складність і неоднозначність даного феномену, який в своєму розвитку проявляється в самих різних аспектах – психологічних, культурних, соціально-політичних, економічних, тощо. Відповідно змінювалось і уявлення про масу: від формального констатування наявності в суспільстві керованої більшості до змістовних спеціальних досліджень факторів домінування даного типу в суспільстві. Серед них критичні теорії «масового суспільства», тоталітарних рухів, де маса трактується як консервативна сила, «завербована» політичною елітою. В другій половині ХХ ст. поступово переглядається ставлення до маси як натовпу, маса трактується як «множина самотніх», як гетерогенна сукупність соціально атомізованих індивідів, контрольованих бюрократично – пропагандистською машиною – «людина-локатор», «людина, керована іншими», «людина організації» (Е. Фромм, Д.Рисмен, Ф.Хайек та ін.).

Ще одним типом маси в суспільстві інформаційних технологій стає публіка, недиференційована множина, гетерогенна аудиторія засобів масової комунікації, які своєю доступністю, видовищністю та ілюзорною очевидністю формують відповідні принципи світосприйняття, визначаючи функцію людини – бути глядачем.

З іншого боку, інформаційні технології, сприяючи поглибленню професійності і спеціалізованості, ускладнюють соціальні процеси, загострюють суперечливості людського існування, з одного боку, поглиблення самоідентичності і відповідальної особистісної позиції, з іншого, – посилення одноманітності і самотності. Тому на відміну від ранніх досліджень масових феноменів початку ХХ ст., коли людиної маси протиставлявся її вождь, в сучасних роботах частіше людина маси протиставляється свідомій, активній індивідуальності.

Якщо масовізація пов'язана з переходом до індустріального суспільства, включенням великої кількості людей в однотипні процеси (виробництва, споживання, культурні, тощо), мікро- і макросоціальні взаємодії і формуванням однорідних стилів життя, типів мислення, то демасовізація руйнує стандартизований образ світу. Вона породжує розмаїття бачень, ситуативність їх поєднання і варіативність вибору, які вимагають персональної оцінки, особистого ставлення і особистісного самовизначення. Домінування різноманіття над одноманітністю породжують поліваріантність індивідуального буття як практики звільнення, але яким буде його зміст: звільнення від соціальних норм і культурних цінностей (варварство маси) і перетворення на «суб'єкта неучасті й індивідуалістичного дезертирства» чи звільнення від схематизму мислення, одномірності життя і усталених його моделей?

Література

1. Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 320 с.
2. Московичи С. Век толп: Исторический трактат по психологии масс / Пер. с фр. – М.: «Центр психологии и психотерапии», 1996. – 480 с.
3. Ортега-и-Гассет Х. «Дегуманизация искусства» и другие работы: сборник. – М.: Политиздат, 1991.
4. Усанова Л.А. Людина-глядач в умовах культури-видовища / Л. А. Усанова, І. В. Усанов // Філософські обрії. – 2014. – Вип. 31. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filo_2014_31_13
5. Фромм Э. Бегство от свободы / Пер. с англ. – Мн.: Харвест, 2003. – 384 с.
6. Тоффлер Е. Третья хвиля / пер. з англ. А.Євса. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
7. Хевеши М.А. Массовое общество в XX веке // Социс – 2001. – №7. – С.3–12. – Режим доступу <http://ecsocman.hse.ru/socis/msg/17094140.html>

1. *Lebon G.* Psihologija narodov i mass / G. Lebon. – Mn.: Harvest, M.: ACT, 2000. – 320 s.
2. *Moskoviči S.* Vek tolp: Istoričeskij traktat po psihologii mass / Per. s fr. – M.: «Centr psihologii i psihoterapii», 1996. – 480 s.
3. *Ortega-i-Gasset X.* «Degumanizaciâ iskusstva» i drugie raboty: sbornik. – M.: Politizdat, 1991.
4. *Usanova L.A.* Lûdina-glâdač v umovah kul'turi-vidoviša / L. A. Usanova, Î. V. Usanov // Filososfs'ki obrîi. – 2014. – Vip. 31. – Režim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filo_2014_31_13
5. *Fromm Ê.* Begstvo ot svobody / Per. s angl. – Mn.: Harvest, 2003. – 384 s.
6. *Toffler E.* Tretâ hvilâ / per. z angl. A. Èvsa. – K.: Vid. dim «Vsesvit», 2000. – 480 s.
7. *Heveši M.A.* Massovoe obšestvo v XX veke // Socis – 2001. – #7. – S.3–12. – Režim dostupu <http://ecsocman.hse.ru/socis/msg/17094140.html>

Usanova L.A.

PROBLEM OF IDENTITY: MASSIVIZATION VRS. INDIVIDUALIZATION

The theoretical approaches of mass man's analysis are considered, the factors of his/her formation and the models of existence are investigated. The phenomenon of mass in the conditions of a postindustrial society, its transformation into mass-public with a man-spectator is analyzed, the influence of information technologies on their formation and manipulation of public opinion is investigated.

Nowadays the mass person becomes one of the figures of the historical process and takes an interest in analyzing his/her role in the social transformations caused by globalization of the world, the formation of a postindustrial society characterized by «de-standardization» and «de-massivization», the spread of protest and radical movements as forms of demonstration of the «different thought» etc. These opposing processes of «massization» / «de-massiveness», their mechanisms and influence on the models of self-determination of a person require to be analyzed.

The aim of the article is to analyze theoretical approaches to studying the phenomenon of a mass man, his/her role in social processes. For its realization, the factors of formation and the essence of «man-mass» as a certain socio-cultural type are revealed; the determinants of the formation of «man-mass» in postindustrial society are considered and the influence of information technologies on the formation of the mass-public is analyzed.

It is determined that massivization is associated with the transition to an industrial society, the inclusion of a large number of people in the same type of social interaction and the formation of homogeneous lifestyles, types of thinking. The processes of de-massiveness destroy the standardized image of the world, generate the multivariation of individual being, which requires personal self-determination.

Key words: *identity, mass man, massivization / de-massivization, mass – public, democracy of minority.*

Надійшла до редакції 2.09.2017 р.